

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS MUNKÁJA 1916-BAN.

I. Az év eseményei.

Áldozatokat kíván a nemzeti lét örök szempontja a magyar irodalomtörténettől is. Neki is vannak hősi halottai, neki is nélkülöznie kell már harmadik esztendeje oly sok hívatott kéz buzgó munkásságát. De gyógyíthatatlan, vagy éppen szegyenletes sebei nincsenek, még csak félre sem lépett egyenes útvjáról, pedig hány nyomós ok és csábító alkalom próbálja ilyenkor bekötni szemét vezérlő elvünknek: az elfogulatlan Igazságnak! Tudományunk alkalmazkodni bírt a rendkívüli viszonyokhoz anélkül, hogy elhagyta volna szilárd elvi talapzatát; sőt egyik-másik jelenség arra vall, mintha a világfelfordulás kóros anyagából is termékenyítő erőt tudna szívni a saját nagy céljainak szolgálatához és fontos hivatásának igazolásához. Példaképen elég lesz a tavalyi év két legjelentősebbnek tetsző irodalomtörténeti mozzanatára hivatkoznunk. Egy világháború tudta csak pl. ledönteni a korlátot, hogy fölötte bevonulhasson tudományunk a hatalmas német birodalom fővárosának nagyhírű egyetemére és ott örök időre helyet foglalhasson. Nekünk fontos dátumként kell följegyeznünk 1916. nov. 3-át, mikor a berlini egyetem messze ellátzó tanszékéről egy magyar tudós — Társaságunk tagja — először rajzolta meg nagy vonásokban nemzeti irodalmunk egész fejlődését, hogy későbbi előadásai során a szakszerű vizsgálat fényénél mutassa majd be a német közönség előtt a magyar irodalom virágkorát, azt a kort, mely csakugyan legalkalmasabb felébreszteni irántunk egy művelt és dicső nemzet megértő figyelmét. — A másik esemény, melyre céloztunk: Shakespeare magyar ünneplése. Meg vagyunk győződve, hogy békés viszonyok közt nagyobb külső fény ragyogta volna be Shakespeare-jubileumunkat; de az is bizonyos, hogy irodalomtörténetírásunk magas erkölcsi álláspontját illetőleg a jubileum jelentőségét hatalmasan fokozta a mostani áldatlan világpolitikai helyzet, melytől el kellett tekintenünk, hogy tiszta szívvel

hódolhassunk a lángeszű britt költő emlékének. A tavalyi jubiláris Snakespeare-tanulmányok közül most csak azok érdekelnek bennünket, melyeknek megalkotásában valamilyen magyar vonatkozás volt az irányadó szempont. Ezek a szép tanulmányok mindnyájunk élénk emlékezetében élnek. Beöthy Zsolt Shakespearét és a mi Aranyunkat, kiket egyébként «korok és tengerek» választanak el egymástól, a lelki és hangulati fejlődés finom analógiája révén kapcsolja össze, kimutatván, hogy a világkép módosulása a két nagy költő lelkének tükrében az életkor és az események hatása alatt mily érdekesen emlékeztet egymásra (Bp. Szemle). Berzeviczy Albert meg egyenesen a magyar nemzet lelkét érzi számos vonásában rokonnak Shakespearé költői világával és ezzel a mélyen gyökerező, csak kis részben tudatos lelki rokonsággal magyarázza azt a rohamos és hódító hatást, melyet Shakespearé a XVIII. század végétől kezdve színpadunkra, közönségünkre, irodalmunkra gyakorolt (Bp. Szemle). A legfontosabb téma azonban a nagy költővel kapcsolatban kétségkívül a magyar irodalomra gyakorolt egyetemes Shakespearé-hatás kérdése. Két jeles feleletet kaptunk erre vonatkozólag a tavalyi jubileum alkalmával: az egyiket Társaságunk ülésén Riedl Frigyesztől (Magy. Kvtár), a másikat a M. T. Akadémia nagygyűlésén Császár Eleméértől (Bp. Szemle). Közös tárgy kétféle megvilágításban, két önálló egyéniség tükrében: az eredmény rendkívül érdekes és tanulságos. Riedl, dolgozata első részében («Sh. terjedése»), egy — hogy úgy mondjuk — ideges fogékonyságú lélek egyéni módján mérlegeli azt a szinte igézetes hatást, melyet Shakespearé lángelméje néhány magyar tehetségre gyakorolt és szellemes fejtegetései során nem valamelyik hivatásos szépírónknál időz leghosszasabban, hanem Széchenyinél, kinek jelleme mintha Shakespearé tragikus kohójából került volna ki; dolgozata második részében («Sh. hatása») 12 pontba foglalva azokat a költészeti értékeket számítja ki Riedl, melyek együtt legjobban mutatják Shakespearé iránti tartozásunk nagyságát. Viszont a Császár tanulmányának főérdeme az a nagyszabású akribéia, mely 1777-től kezdve az egész magyar szépirodalom anyagát mintegy «vegyelemzi,» sajátos szempontjainak sugaraival csalva elő a shakespearei molekulákat főként drámáink testéből; de epikai és lírai alkotásaink közül is nem egy reagál a Shakespearé-szemponttal való kísérletezésre. Értékes előmunkálatok alapzatán épült fel ez a nagy jelentőségű összefoglaló tanulmány, mely végigpillantva Shakespearéhez való viszonyunk fejlődési korszakain, hozzáfog részletes vizsgálatához annak, hogyan jelentkeznek irodalmunkban eleinte csak eltulajdonított részletek Shakespearé műveiből, majd önállóan felhasznált indítékok, egy-egy Shakespearé-dráma alapeszméje, majd a nagy angol költő alkotó és

előadó művészetének némely vonásai. E tanulmány befejező sorai, melyek költőinkre vonatkoznak, megilletik a Shakespeare-ünneplő egész magyar közönséget is: «Azok, kik távol minden nemzeti elfogultságtól és kicsinyességtől, csodálattal tudtak adózni egy idegen költő nagyságának . . . : fényes bizonysgot tettek nemzetünk szellemi érettségéről, lelki műveltségünk emelkedett voltáról, irodalmi törekvéseink tisztaságáról.» A Shakespeare-kultusz épen olyan őszinte irodalmunkban most is, mint legnagyobb három költőnk idejében, csak hogy most egyuttal jól szervezett is. A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága már eddig is nagy érdemeket szerzett buzgó és céltudatos munkásságával.

II. Irodalomtörténeti tanulmányok.

1. *A pogánykor.*

Még 1915 végén megjelent Sebestyén Gyula nagyszabású munkája a M. T. Akadémia pompás kiadásában «A magyar rovásírás hiteles emlékei» címen. Ez az izzó tudomány- és fajszeretettel megírt könyv, sajnos, kénytelen megelegedni néhány XV—XVII. századi magyar írásemlék vizsgálatával, azonban e gyér maradványok az összehasonlító írástörténet és néprajz világánál nagy fontosságú utalásokat rejtenek magukban népünk pogánykori szellemi és kulturális érintkezésmódjára. Mi laikus olvasók is emelkedett hangulatban vesszük tudomásul a M. T. Akadémia e díszes kiadványából, hogy a magyar rovásírást a művelt világ írásrendszereivel az ősi közös eredet testvérjellege köti össze; hogy a székely eredetű rovásírás rokonságának kérdése visszavezet a honfoglalás előtti időkbe, rokon vagy szomszédos keleti népek őstörténetébe; hogy rovásírásunk oly kései és oly gyér emlékei is «örökéletű értéket képviselnek az egyetemes írástörténelemben»; hogy az ókori (föníciai-görög) műveltség legbecsesebb örökségében írásrendszerünk révén, mi is részesedtünk, sőt írásrendszerünk az ősi rovás-jelleget minden kultur-nép közt legtovább megőrizte; az úgynevezett számrovást pedig egyenesen a honfoglaló magyarság ismertette meg a németességgel, az összes szlávssággal, a balkáni oláh és új-görög népekkel. Minthogy a rovásírás legkényelmesebb közege a romlandó fa-anyag volt, ez a körülmény magyarázza meg azt az örökké sajnálatos tényt, hogy a mi pogánykori primitív «irodalomunk»-nak semmi egykorú emléke nem maradt ránk. — Pogánykori költészetünk egyik vonzó emléké, a Botond-mondát elemezte a történelmi kritika boncoló késével Marczali Henrik (Akadémiai Értes.); itt is egy újabb példájával találkozunk a mondakeletkezés leggyakoribb módjának: Botondban egy általános mithosz hazai képviselő-

jét kell látnunk; az Arany-kapu áttörése, a két nemzet nevében történő párviadal, az egyszerű sorsban levő kis bajnok bravuros vitézkedése kedves szimbólumai a mondavilágnak; de ezt a nagyon elterjedt szimbólikus keretet néhány biztos magyar történeti tény tölti ki s az említett nemzetközi monda-motivumokat a magyar népképzetet egyénítő ereje szerencsésen testesíti meg Botond alakjában.

Pogánykori mondáinkra vonatkozólag általában szép forrástanulmányaink vannak. A germán elemek kérdésében alig is remélhető ezután valami különösebb felfedezés, ellenben a bizanci kultúra s általában a balkáni és keleti szláv hagyományok rendszeresebb és otthonosabb kutatás révén még bizonyára szolgáltathatnak becses adalékokat. A bolgár nemzettel szorosra fűzött fajrokoni kapocs, a konstantinápolyi egyetem magyar tanszéke, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, melynek egyik célja «a bizanci-magyar és török-magyar érintkezések kutatása», a M. T. Akadémia Keleti (Balkáni) Bizottsága, a fogoly-táborainkban végzett tudományos kutatás — mind egy-egy alkalmas eszköznek, illetve lehetőségnek látszik ebből a szempontból.

2. *A keresztyén középkor.*

A) Egyházi irodalom. Jelentős mozzanat e téren az Új Nyelvemléktár megindulása a M. T. Akadémia vállalataként. Eddig az első füzet jelent meg; a Bécsi kódex szövegét tette ebben közzé Mészöly Gedeon a latin eredetivel párhuzamosan. A megjelent I. füzetből még nem tudjuk megállapítani, milyen szempontok irányítják az új vállalatot; ez az I. füzet nem tartalmaz egyebet a kétnyelvű szövegnél és a Volf-féle régi kiadás variánsainál. Az Akad. Értesítő jelzi, hogy a II. füzetben lesz «a tájékoztató tanulmány s a teljes szójegyzék.» Remélhetőleg nem csupán nyelvészeti, hanem irodalomtörténeti igényeket is ki fog elégíteni az Új Nyelvemléktár; ritka alkalom ez arra, hogy e korszak irodalmára vonatkozó csaknem összes eddigi kutatásainkat revízió alá vegyük s a kérdések jelen állását szakemberek bevezető vagy kísérő tanulmányai tegyék mindnyájunk számára egy helyen hozzáférhetővé. — A Régi Magyar Költők Tára új kiadásának I. kötetete is régóta sajtó alatt van az Akadémiában. Ezt a két megújuló becses gyűjteményt türelmetlen érdeklődéssel várjuk a középiskolai magyar irodalomtörténeti oktatás nevében is; a régi kiadás el is fogyott, el is avult.

B) Világi irodalom. Szegedy Rezső tanulmánya (Ethnogr.) valószínűleg tartja, hogy a Hunyadi Mátyás királlyá választását ünneplő régi magyar énekkel egyidőben a horvát tengerpart vidékén horvát ének is keletkezett, mely ugyanolyan szellemtől lehetett áthatva, mint

az említett egykorú magyar versike, csakhogy ennél részletesebb volt; e horvát éneknek csak későbbi három változatát ismerjük, ezeket vizsgálja Szegedy. — Heinrich Gusztáv a később hozzánk is eljutott Fortunátus-mese eredetére nézve szögez le fontos megállapításokat (Irodtt. Közl.); e mesét eredeti német terméknek vallja, nem fordításnak vagy átdolgozásnak; idegen irodalmi elemek nem találhatók benne; népregei magból kialakult műve egy augsburgi világlátott, tanult, de nem kiváló írói tehetségű szerzőnek, a XV. század közepe táján. A konkrét eredményen kívül általánosabb elv szempontjából is figyelemre és követésre méltó Heinrich e tanulmánya, mert mérsékletre és óvatosságra int az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás terén, melynek eddigi kétségkívül gazdag gyümölcsei sokszor a minden áron való idegen egyeztetésekre csábítanak bennünket.

3. A reformáció kora.

A) Egyházi irodalom. Zoványi Jenő egyháztörténeti kutatásai a reformáció magyarországi terjeszkedésének első évtizedeire vonatkozólag (Prot. Szemle) bennünket is érdekelnek, mert új részletekkel egészítik ki azt a meglehetősen hézagos háttérrel, melyből csakhamar előlép e korszak nagy elevenségű vallásos irodalma; aztán meg ezen irodalom egyik-másik nevezetes alakját illetőleg is szolgáltatnak módosító adatokat. — Bogáthi Fazekas Miklósról, aki iránt újabban erős érdeklődés nyilvánul, legutóbb Schiller István írt alapos disszertációt (Bp. 1915) bizonyítva többek közt, hogy Bogáthi nem volt szombatos. — A magyar reformáció és antireformáció temetési énekeiről szól Alszeghy Zsolt tanulmánya (Irodtt. Közl.); azt vizsgálja, hogy a XVI—XVII. századi protestáns és katolikus magyart milyen lelki állásfoglalásra készíti a halál gondolata, milyen eszmekörű írásművek születnek a hívő lélek megnyugtatóására a halál szomorú alkalmával kapcsolatban s milyen fejlődést lehet megállapítani e temetési énekek formájában tartalmi motívumaiban és kifejezéseiben. — E korszak egyik legérdekesebb termékét: Heltai Gáspár Hálóját adta ki filológus-gonddal készített bevezetés és szómutató kíséretében Trócsányi Zoltán (R. M. Kvtár 36.).

B) Világi irodalom. Hegedűs István fontos új szempontot ajánlott Schesæus Keresztély medgyesi lelkész Ruinæ Pannonicæ c. hexameteres latin művének helyes értékeléséhez. E költeménynek négy éneke jelent meg Wittenbergben 1571-ben, ránk maradt még öt éneke kéziratban, az egész mű pedig minden bizonnyal tizenkét énekre terjedt, mint e tekintetben is az Aeneis utánzata. A Ruinæ Pannonicæ-ből hiányzik az epikus egység, de ez nem csoda, hiszen

Schesæus maga is benne élt a megénekelte eseményekben, nem tehetett szert epikai távlatra s különben is — mint Tinódi — ő is a történeti hűségre törekedett első sorban; mindazáltal a műértő tekintet kiérezzi belőle valamelyes epikus alapeszme — a «transylvanizmus» — érvényesülését, mely a krónikás részleteket magasabb költői ihlet szárnyára veszi (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). Szép epizódja ennek az epikus műnek egy distichonokban írt (latin) szerelmi elégia a szerencsétlen Kendi Annáról, akit házasságtörés miatt férje kivégeztet; a Vergilius-utánzó Schesæus szeme előtt a Dido-részlet lebegett az említett elégia írásakor, mely elégia nem jeles alkotás ugyan, mégis figyelemre méltó, mert két évtizeddel (1557) megelőzi a Pataki Névtelen rokon tárgyú szerelmi költeményét, a pompás magyar verselésű Euryalus és Lucretiát (Irodt.) — Különben a «pataki névtelen» személyét illetőleg tavaly kiújult a vita. Harsányi István (Spatak 1916) a Balassi Bálint szerzősége mellett érvelt, a vitát azonban még mindig nem lehet eldönteni. Négyesy László, aki eleinte Dobó Jakabban sejtette a Lucretia-mű szerzőjét, e feltevésében csalódott ugyan (Irodt.), de ez a csalódás nem tette valószínűbbé a Balassi szerzőségét; ellenkezőleg, az a Négyesy megjelölte körülmény, hogy Balassi egyik dalában cáfolja «Dobó Jakab éneké»-t, melynek gondolatmenete pedig egészen egyezik a Lucretia-költemény toldalékával: lélektani ellenmondásban van a Balassi-hipotézissel. — Az irodalomtörténet művelői is hálás olvasói lesznek sokáig annak a becses gyűjteménynek, melynek egyelőre a két első kötete jelent meg a M. T. Akadémia kiadványaképen (1915). Takáts Sándor magyar-török tárgyú rajzait értjük; a XVI—XVII. század társas- és magánéletére vonatkozó kisebb-nagyobb adalékoknak ily gazdag feldolgozása nagy mértékben elősegíti irodalmunk történetében is két egész korszaknak megelevenítését, az irodalmi művek foganásának tökéletesebb megértését, az írásművekben az emberi dokumentumok nyomozhatóságát.

4. Az ellenreformáció kora.

Takáts Sándor Zrínyi Miklós nevelőanyja c. tanulmányán kívül (Bp. Szemle), mely közvetve minket is érdekel (s Alszeghy és Takáts fentebb már említett művein kívül) e korszakra mindössze Harsányi István cikke tartozik (Irodt.), mely Felvinczi György Igen Szép Históriaját (1689) ismerteti, összehasonlítván bibliai forrásával. — Újabb adalékok most is kerültek elő. Dézsi Lajos az elmúlt év folyamán két régi kéziratos versgyűjteményről közölt ismertetést (Irodt. Közl.): a Lipcsei és a Kuun-kódexről; mind a kettő a XVII. század első feléből való. Wallentinyi Dezső egy Murány megvételel tárgyaló eddig

ismeretlen jezsuita drámára (1656) utalt Rákóczy László gróf kézirat naplójának egy bejegyzése alapján s reméli a lappangó mű előkerülését. (Irodtt.). — Hegedűs István egy hosszú latin elégiát közölt Zrínyi a költő haláláról; az elégia 1664-ben, a gyászos esemény hatása alatt keletkezett. (Irodtt. Közl.). — Ferenczi Zoltán meg egy énekes könyvet ismertetett, melyet Petrovay Miklós 1671—72-ben többnyire nyomtatott könyvekből másolt össze. (Irodtt. Közl.).

5. *A hanyatlás kora.*

Zolnai Béla egy mintaszerű filológiai dolgozatban (E. Ph. K.) újabb adatokkal bizonyította, hogy Mikes Törökországi leveleiben a XVIII. századi irodalmi levél-műfaj európai divatának egyik termékét kell látnunk. A levelezés fiktív volta, a levél keretén belül az exotikumok, elmélkedések, adomák, történeti példák kedvelése: közös sajtáságai az egykorú francia irodalom szórakoztató levélgyűjteményeinek, melyek közül többet bizonyára ismert Mikes (Lettres Juives, Lettres Persanes, Lettres politiques stb., a franciára fordított angol Spectator c. folyóirat); az előadásmód formai egyezésein kívül tárgyi átvételeket is megállapított Zolnai a Törökországi Levelekben Mikes föltételezhető olvasmányából.

6. *A felújulás kora.*

Irodalmunk e korszakának határai épen összevágának a «szép lélek» néven ismert esztétikai divat magyarországi uralmával. E költészeti elv divatához a szépirodalmi jellemrajzoló mód fejlődésében nálunk is külön korszak fűződik s ezt tárgyalta Kéky Lajos tanulmánya (Irodtt. Közl.), mint egy készülő nagyobb műnek egyik fejezete. A «szép lélek» a kedély és szív túltengésének betege, az előbbi korszak léhaságának és természetellenességének visszahatása. Bessenyeitől Kármánig s Kazinczyig a költői művekben élő emberek mindnyájan az érzés zsarnokságát szenvedik, jellemükből hiányzik az akaraterő, a gyakorlati érzék; a korszak vége felé az érzélgés végletes túlzásba téved. Kéky behatóan elemezte Bessenyei szomorú- és vígjátékait, azután Kazinczy Bácsmegyeijét és Kármán Fanni-ját tárgyalta. — Császár Elemér, aki e korszakot — tanulmányainak speciális területét — már sokszorosan átbúvárolta, idevágó dolgozatainak tekintélyes sorát tavaly két testőrő arcképével gyarapította: az Orczyéval és a Barcsayéval (Irodtt. Közl.); a ma rendelkezésre álló összes források felhasználásával készült ez a két kép, két nemes barát alakja, szeretetreméltó egyéniségükkel és csekély abszolút értékű költésze-

tükkel; ezentúl kézikönyveinkben is együtt lesz a két jóbarát: Orczyt véglegesen beiktatta Császár a franciás iskola körébe. — Fest Sándor az angol Pope hatását vizsgálta irodalmunkban (E. Ph. K.); eredményei körülbelül a felújulás korára szorítkoznak, mert a XIX. században «a romantikus mozgalom lassanként elfeledteti Pope-ot és valamikor oly sűrűn ismételt gondolatait»; termékenyítő hatást Pope csak Bessenyeire gyakorolt (filozófiai eszméivel) és Csokonaira (a Fürtrablás-sal), de különösen francia műveltségű költőink előtt a XVIII. század végén s a XIX. elején igen népszerű volt. — Bayer József Vázlatok a magyar művészet multjából c. értekezésében Kazinczy művészi érzékét és művészettörténeti ismereteit méltatta, melyekkel Kazinczy «íróink sorában egyedül állt» (Irod. Közl.). — Perényi József (Irod.) Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvműelő Társaságának megalapozását és munkásságát (1793—1801) ismertette a Társaság jegyzőkönyvei alapján, melyek legnagyobbrészt megvannak a kolozsvári liceum könyvtárában. — Jánosi Béla Schedius Lajos esztétikai «rendszerét» vette tüzetes vizsgálat alá (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). — Zuber Marianne a hazai német nyelvű folyóiratok történetét írta meg 1810-ig (Bp. 1915).

E korszakba tartozó több munkának megjelenését a kedvezőtlen közviszonyok késleltetik; Kazinczy levelezésének befejező (pót-)kötete, Váczy János Kazinczy monografiájának II. kötete, Bessenyei munkái — mind várják a jobb időt, hogy megjelenhessenek. Mindezt az Akad. Értesítőtől tudjuk, mely közli, hogy a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága anyagi okok miatt nem tudja szép terveit kívánatos tempóban megvalósítani s az Akadémiától budgetjének fölemelését kéri.

7. A XIX–XX. század irodalma.

Gragger Róbert folytatta régebben megkezdett nagyérdekű forrástanulmányait (Irod. Közl.), melyekben egy-egy típus vándorlását kíséri figyelemmel egyik irodalomból és korszakból a másikba. Legutóbb azt fejtegette, hogy a peleskei nótárius alakja idegen mintái ellenére is kedvence lett és maradt a magyar közönségnek, úgy hogy a ponyvairodalomban, hírlapokban, színpadon számos folytatásban és utánzatban fel-feltámadt Gaál bohózata után is, sőt ma is él népünk tudatában, bizonyítva, «mennyi eleven erő lakhatik egy irodalmi alakban». A peleskei nótárius típusával sok tekintetben rokon Kisfaludy Károly Tollagi Jónása, kinek alakjában Gragger szerint a falusi nótárius, az Eipeldai és a bohózatok falusi nemese vehetők észre, mint feldolgozott irodalmi hatások. — Vizota Gyula Széchenyi

megtalált jegyzeteiből megállapította, hogy Széchenyi a Lovakról c. könyv megjelenése után pár héttel új munka írásába kezdett, melynek eleinte ezt a címet szánta: Emberekről, vagy: A boldogság alapjai; ebből a munkából alakult ki a Hitel (Bp. Szemle). — Velledits Lajos Szentmiklóssy Alajos Bökversek c. eddig ismeretlen munkáját nyomozta ki és ismertette (Irod.). Ez az epigrammákkal vegyített, meglehetősen zavaros eszmemenetű kis irat Kölcsyvel polemizál s méltán hívta ki maga ellen annak idején Bajza támadását. Szentmiklóssy leveleit adta közre Szűcsi József (Irod. Közl.), addig is még Szentmiklóssy verseit is kiadhatja, melyek mind maig összegyűjtetlenek. — Vajticzky Emánuel a Zalán Futásában előforduló hadi képeket vette vizsgálat alá mint aktuális elemeket; poétikai, esztétikai és taktikai szempontból s a korhűség szempontjából nézi tárgyát (Irod.). Zolnai Béla Vörösmarty A kis leány baja c. helyzetdallával kapcsolatban kimutatta (Irod.), hogy a naiv kis leány alakja, aki «nem tudja» maga sem, mi bántja őt, Shakespeare óta kedvelt típusa a költészetnek; nálunk is vannak Vörösmartynak előzői, sőt a népköltészet is átvette ezt a témát. — Eötvösről — és pedig Karthausi-járól — két becses dolgozat jelent meg: Concha Győzőtől és Szinnyei Ferenctől. Concha (Bp. Szemle) a Karthausiban a vallási, a keresztyéni elemet hangsúlyozta, mely e regényt a közös eszmei mag kapcsával fűzi Eötvös későbbi állambölcseleti nagy művéhez; ennek az életbevágó jelentőségű, mélyeséges vallási eszme körnek a múlt század 30-as éveiben nem igen volt még talaja hazánkban, azért kellett Eötvösnek idegenbe áthelyeznie regénye hőseit is, az eseményeket is; Eötvös e mélyen keresztyéni világnézete rokon a Montalembertével. Szinnyei Ferenc, egyelőre csak kivonatossan közölt tanulmányában (Akad. Értes.), a Karthausi irodalmi forrásait állapította meg, belehelyezvén ezt a művet a francia ú. n. szubjektív regények áramlatába, mint ezeknek magyar hajtását; sok szál fűzi a Karthausit — mondja Szinnyei — az említett irány közös eszmevilágához, sőt mesealkotó eljárásához is, de mind e hatásokat magába tudta olvasztani Eötvös gazdag egyénisége. Ez a forrástanulmány egyik fejezete lesz annak a nagyszabású monografiának, melyet Szinnyei a magyar regény és novella történetéről tervez. — Petőfi János Vitézéről az elmúlt évben igen érdekes tanulmány jelent meg Elek Oszkártól (Ethnogr.); ez a tanulmány a János Vitéz mese-indítékait megleti ugyan a magyar népmesekincs körében, de egyuttal kimutatja, hogy ugyanazok az indítékok előfordulnak az egész világ népmeséiben is; a János Vitéz pompás magyar nemzeti jellegét a nem-mesei elemekben kell keresnünk. — Arannyal már többen foglalkoztak. Marót Károly (Irod. Közl.) a költői alkotó eljárás titkaiba igyekezett bepillantani, hogy a

Toldi Estéjében egy olyan részletnek kellő magyarázatát adhassa, mely ellen az egységes hatás zavartalansága nevében kifogást kell emelnünk. Tolnai Vilmos azt mutatta ki, hogy Arany Kép-mutogató c. költeményébe a vásári keret és az asztalírás motívuma a költő valószínűségi élményeiből került (Irodtt.); Elek Oszkár (u. o.) kiegészítő adata szerint a költemény szigorú grófjának rajzolásakor is személyes emlék vezette Arany tollát. Ugyancsak Tolnai Vilmos tisztázta Arany Szibinyáni Jank-jának viszonyát forrásaihoz, ilyen forrásokul megjelölve Teleki József Hunyadiak korát, Wenzel Gusztáv egy értekezését és Székács József szerb műfordításgyűjteményét (Irodtt.) Az Ethnographiában három hozzászólás olvasható Arany Hamis tanújának, egy-egy pedig a Bajusz-nak és a Hegedű-nek forrásait illetőleg. Kardos Lajos cikkéből (Budapesti Szemle) kitűnik, hogy Arany többször sort kerített a Falu bolondjában foglalt témára: költőileg is több ízben feldolgozta, esztétikailag is fejtegette. Putnok Miklós (E. Ph. K.) Arany Toldi-trilógiájának hatását állapította meg részletek egybevetése útján Densusianu Áron román eposzára; ezt a feltűnő tény Densusianu magyarországi származása érteti meg. Arany egyik remeke, a Tetemre-hívás, immár a mozgó fénykép vásznán is megjelent (lásd Vértesy Jenő hozzászólását, E. Ph. K.). — Zolnai Béla a Nemzeti Muzeumban levő Fánecs-féle gyűjtemény színlapjaiból összeállította mindazokat a szerepeket, melyekben Szigligeti 1835 és 1844 között játszott; ezzel a pontos útmutatóval jelentékenyen megkönnyítette a Szigligeti-dramák forrásai után kutatók munkáját (Irodtt. Közl.). — Talán itt, legtermékenyebb drámaíróknál kerithetünk sort Szász Károly fontos szempontú tanulmányára (Bp. Szemle), melyben a magyar dráma régebbi nemes hagyományaihoz való visszatérés szükségét hangoztatta, ez üdvös megújulás bekövetkezését a mostani világraszóló események eddigi tanulságai alapján is remélve; a tanulmány gerincét a régebbi magyar drámairodalom tisztas tulajdonságainak és nemzetnevelő jelentőségének áttekintése teszi. — Ugyancsak Szigligetivel kapcsolatban legyen szabad megemlékeznünk a tavaly elhunyt Vértesy Jenő dolgozatáról (Irodtt.), melyben Gibbon téma-szolgáltató hatását állapította meg négy írónkon: Teleki Lászlón, Szigligetin (A világ ura), Madáchon és Jókain. — Kemény Zsigmond készülő életrajzából újabb két nagybecsű fejezetet adott közre Papp Ferenc; az egyik (E. Ph. K.) a Bécsben töltött 1839—40-iki évek hatását mérlegeli Kemény írói fejlődésére s beható ismeretek alapján szép képet ad az akkori Bécs szellemi életéről, kiemelve Keményre vonatkozólag egyrészt Goethének, Schillernek és a német romantikusoknak termékenyítő hatását, másrészt az orvostani leckékét; a másik dolgozat (Bp. Szemle) Ke-

ménynek a forradalom után írt két röpiratával foglalkozik és rámutat a Kemény Kossuth elleni elfogultságának nemes forrására: arra az igyekezetre, hogy a magyar nemzet összességét a bosszúálló hatalom előtt tisztázhassa. Galamb Sándor Kemény Alhikmet c. novellájában E. T. A. Hoffmann és Balzac hatását állapította meg (Irod. Közl.). — Jókait is lassanként körébe vonja valahára az irodalomtörténeti kutatás. Zsigmond Ferenc (Irod. Közl.) Jókai szabadságharc előtti műveit, általában írói egyéniségének első alakulását elemezte, arra az eredményre jutva, hogy Jókai ekkor a Hugo-Sue-féle francia romantika közvetlen és közvetett hatása alatt áll, de már jelentkezőnek tehetségének eredeti vonásai is. Rubinyi Mózes (Bp. Szemle) Jókai és Mikszáth viszonyát rajzolta, nem belső, lélektani párhuzamot adva, hanem inkább életbeli érintkezésük történetét. Binder Jenő (E. Ph. K.) Jókai Szerelem bolondjai c. regényének néhány részletében Stendhal *Le rouge et le noir*-jának hatását látja, de természetesen csak mint átvett ötleteket, mert egyébként a két regényíró egyénisége egymással ellentétesnek mondható. — Szigeti József hét színművének forrásait kereste Rakodezay Pál (Irod. Közl.) nagy tájékozottsággal a magyar és külföldi drámák motivumai terén; külön megemlítést érdemel pl. az a lapalji jegyzete (a Rang és mód tárgyalásánál), melyben saját 33 év előtti Szigeti-tanulmányát idézi! — Gyulai Pál Éji látogatás c. költeményének forrását tisztázta Szigetvári Iván és Tolnai Vilmos (E. Ph. K.); a költemény alap-témája dán eredetű, mellyel Gyulai bizonyára a Prior-féle angol balladagyűjteményből ismerkedett meg s melynek későbbi feldolgozására saját gyásza ihlette. Viszont Gyulai Vén színész c. novellájának a német Holtei *Der letzte Komödiant* c. regényére gyakorolt hatását fejtegette Gragger Róbert (E. Ph. K.). — A másfél évvel ezelőtt elhunyt Baksay Sándorról a M. T. Akadémia és a Philologiai Társaság megemlékezése 1916-ra maradt; amott Kozma Andor idézte fel Baksay emlékét «a méltató szeretet meghitt szavával» s a rokonlélek poétikus felfogásával (Bp. Szemle), emitt Ferenczi Zoltán a módszeres tudomány eszközeivel, a tárgy elmélyedő és kimerítő taglalásával (E. Ph. K.). Különben az irodalmi kegyelet adóját Baksay érdemei iránt Kéky Lajos róttá le legbuzgóbban; 1915-iki tanulmánya után tavaly újabb érdekes cikke jelent meg, mely Baksay elbeszéléseinek élményi alapjaira világított rá meglepően sok adattal (Bp. Szemle); a tavalyi év végére egész könyvet eredményeztek Baksayra vonatkozó kutatásai (Költők és Írók); ezenkívül a Kisfaludy-Társaság megbízása folytán három kötetben sajtó alá rendezte Baksay összegyűjtött irodalmi dolgozatait (Bp. 1916). — Voinovich Géza egy másik érdekes halottról: Eötvös Károlyról rajzolt rövidségében is

igen találó képet (Bp. Szemle). — Az 1916-iki év elhunyt íróit: Dalmady Győzöt, Sebők Zsigmondot, Somló Sándort Kéky Lajos parentálta el a Bp. Szemlében, Vértesy Jenőt pedig Császár Elemér az Irodtt.-ben. — Vargha Gyuláról, költeményei összegyűjtése alkalmával szép méltatást írt Várdai Béla (Irodtt.) és Kristóf György (Spataki Ref. L.) Kristóf György Szabolcska Mihály vallásos költészetéről is értékes jellemzést adott (Prot. Szemle). — A «legifjabb Magyarország» irodalmi programjáról — melynek legjellegzetesebb organuma az azóta megszűnt «A Tett» és ennek utóda: a «Ma» — igen okos és szép bíráló tanulmány jelent meg Babits Mihálytól «Ma, holnap és irodalom» címmel (Nyugat); tapintatosan, de határozottan elítéli az említett irodalmi irányt, amely a hagyományok és formák teljes elvetését vallja céljául, tehát amely a művészet lényegével, az irodalomnak mint fokozatosan fejlődő szervezetnek átugorhataílan élet-törvényeivel nem akar számolni; ennek az igazán választékos hangú cikknek az írója sajnálattal állapítja meg, hogy a húszéves írók nem akarják vagy nem tudják megérteni a harmincévesek nemzedékét, holott ez utóbbiakat, köztük magát a bírálót is — a legtisztább jószándék vezérli amazok iránt. (Akaratlanul is azt kérdezi magában az olvasó: vajjon nem a «húszévesek» gyanakvó lázadozása és hagyomány-lenézése szállja-e meg néha a legokosabb «harmincéves»-t is a gúnyosan idézőjelbe tett *hazafias* és *nemzeti* «kritika» ellen, melynek megbélyegzése az egyetlen diszszonáns kifejezés Babits szép cikkében.)

A részlettanulmányok eredményeinek általános, magas szempontok szerinti feldolgozása régóta sürgetett feladata irodalomtörténet-írásunknak. Figyelemre méltó kísérlet ez irányban Huszár Vilmos dolgozata (Bp. Szemle), mely a magyar irodalmat az európai irodalom egyik szerves alkotórészének tekinti s az utóbbtól nyert hatásokat történeti és esztétikai szempontból vizsgálja; megállapításai szerint először a középkori egyetemes keresztény irodalom hatott ránk, majd egy-egy európai hegemoniára jutott nemzeti irodalom (olasz, spanyol, francia, angol, német), de persze a különféle nemzetközi szellemi áramlatok rendszerint később érvényesültek nálunk mint a nyugati irodalmakban. Nem új tények felfedezésére törekedett e tanulmányban Huszár, hanem az eszmei kapcsolatok megkeresésére a magyar nemzeti és az «európai» irodalom között; igen szép például a romanticizmus fejlődésének (Rousseau) és irodalmunkra gyakorolt hatásának taglalása. Ilyen szempontú munkák mindenestre jó szolgálatot fognak tenni részletismereteink tömkelegében. — Szintén körülbelül az európai irodalom ismerete szükséges annak a feladatnak a megoldásához, melyre a M. T. Akadémia megbízása folytán

Kéky Lajos vállalkozott, t. i. a magyar szépirodalmi jellemrajz fejlődésének föltüntetéséhez. E készülő munka megjelent bevezetése (Bp. Szemle) az általános szempontokat tisztázza: a költői jellemzés határait, célját, tárgyát, eszközeit, hatását s az erről a kérdéstről eddig felmerült nevezetesebb elméleteket; már itt hangoztatja Kéky, hogy egy költői alkotás értékének hordozója nem lehet kizárólag a szabatos jellemzés, hanem az érzelmi átélés is szükséges; az «impassibilité» elve téves is, megvalósíthatatlan is. — Két idegen nemzet XVII. századi drámairodalmában kereste a Magyarországgal kapcsolatos motívumokat és ezek eljutásának módját Karl Lajos könyve: Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában (Bp. 1916); a magyar történelem eseményei és jellemei között számos olyan akadt, mely a spanyol nemzet és spanyol dráma ízlésével összhangban volt; e motívumok útját a spanyol és ausztriai uralkodóház rokoni viszonya is egyengette; a spanyol irodalom közvetítésével aztán eljutottak ilyen magyar motívumok a XVII. század francia drámairodalmába is. — Általános elvi kérdéshez szolt hozzá Makkai Sándor a Prot. Szemlében, mely folyóirat, programját kibővítve, ezentúl irodalmi szempontoknak is helyet fog adni; Makkai tárgyilagossá hangú cikke lehetőségre és szükségesnek mondja egy magyar protestáns szépirodalom megteremtését, mert hiszen a protestánsizmus nem mint elvont felekezeti tan, vagy mint kirívó morális irányzatosság, nem is mint nyers motívum akar a költői műalkotás elemévé válni, hanem mint világnézet és életeszmeny, mely csak a szép megjelenésre vár, hogy szintiszta művészeté nemesüljön. (E fejtegetés igazságát és lehetőségét különben gyakorlatilag már nagy sikerrel bebizonyította a friss sírhant alatt nyugvó Baksay Sándor, akinek nemcsak költői világnézete, hanem motívumainak túlnyomó része is a magyar protestáns lélek talajában gyökerezik). — Az «ifjúsági irodalom» kérdése is nemcsak mindenkori fontosságával érdekel bennünket, hanem alkalmosságára révén is; nevezetesen a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, tekintettel a magyar ifjúsági irodalom rendkívül fogyatékos voltára, programjába vette e kétségtelenül jelentős ügy előmozdítását (Prot. Szemle 1916. 5—6. sz.); lásd még Nógrády László két cikkét A Gyermekek c. folyóiratban Hogy e téren mik volnának a leghelyesebb és művészetileg legjogosabb szempontok, erre nézve az irodalom életjelenségeit vizsgáló tudomány illetékes szava — a mi tudományunké — nem maradna üdvös hatás nélkül.

★

Összefoglalásképpen kimondhatjuk, hogy azok az aránytalanságok, melyeket tavaly e helyen megállapítottunk, most is meg-

vannak: 1. önállóan alig jelent meg most is három-négy irodalomtörténeti mű (de ez a baj a háborúval együtt bizonyára el fog mulni); 2. a XIX. század irodalmával most is körülbelül annyian foglalkoztak, mint az előző korszakokkal együttvéve (noha pl. a Magy. Tud. Akadémia kellően istápolja régibb irodalmunk ügyét); 3. tanulmányaink túlnyomó része most is az összehasonlító filológia jegyében született. Ez utóbbi panaszunk természetesen az elhanyagolt egyéb szempontokra vonatkozik és semmi szín alatt nem jelent olyasmit, mintha az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás szempontját nem tudnánk kellőképpen értékelni. Ellenkezőleg, e módszer nagy eredményei iránt teljes elismeréssel kell adóznunk. A nyugati irodalmak ránk gyakorolt hatását illetőleg már a múlt század utolsó negyedében oly sok részlet tisztázódott, hogy századunk elején hozzá lehetett fogni az egy-egy irodalom részéről nyert hatások összefoglaló mérlegeléséhez. Kont Ignác — több buzgalommal, mint óvatossággal — már 1902-ben nagy könyvet írt a francia irodalom befolyásáról a magyar irodalomra. Császár Elemér 1913-ban a német irodalmi hatás virágkoráról: a XVIII. század utolsó három évtizedéről adott dús anyagú összefoglalást. Az angol irodalom hatásának rendszeres megállapításán most dolgozik Fest Sándor. A politika a francia, angol, olasz nemzetet háborúba kergette ellenünk, de az összehasonlító magyar irodalomtörténet kutató kedvén és őszinteségén ez a körülmény egy cseppet sem változtatott s ez a negatívum becsületére válik tudományunknak. De — úgy látszik — pozitív üdvös hatása is lesz a nemzeti létünkért folyó nagy küzdelemnek. Az irodalomtörténeti és filológiai kutatás kezd figyelmet fordítani saját idegen nyelvű nemzetiségeink irodalmára is, mert az eddigi kölcsönös közönyt vagy épen gyanakvást minden téren kezdi testvériesebb érzelmmé olvasztani a nemzeti összetartozás felismert szükségége. Egymás után jelennek meg antológiák s egyéb ismertető művek hazai nemzetiségeink irodalmáról. Csaki Richard, «Anthologie siebenbürgisch-deutscher Dichtungen» (Nagyszeben, 1915) c. gyűjteménye bevezetésül, meg is írta az erdélyi szász irodalomtörténet vázlatát, melyet maga is első kísérletnek mond s ezért megbocsátható, ha semmi kedve sincs a magyar irodalomhoz kapcsolatokat keresni. Hajek Egon és Hiemesch K. H., «Um Heimat und Herd» (Brassó, 1916) c. háborús gyűjteményében sem igen jut még szóhoz a magyar háborús irodalom, de ebben is hajlandók vagyunk még most a régebbi elzárkózottság eredményét látni. Hadd közöljenek minél több antológiát: az irodalmunkkal való kapcsolatokat majd megállapítjuk mi, ha ők nem. Thirring-Waisbecker Irén a hienc népköltészetből adott közre dicséretes kis munkát («Volklieder der

Heenzen», Wien 1916), melyben a közölt népdalcsoporthoz bevezetés és melódia-függelék járul, továbbá utalások más népdalgyűjteményekre. Hodosiu M. Margit «A román népköltészet Balázsfalva vidékén» (Balázsfalva 1915) címmel adott ki terjedelmes disszertációt, míg a Tarczay Erzsébet programm-értekezése: Gundulič «Osman»-ja és a magyarok c. alatt (a zágrábi m. á. v. polg. isk. értes. 1915) a magyar és horvát irodalmi és művelődési kapcsolatok szempontjának áll szolgálatában. Örömmel látjuk az ilyen munkákat. Mindenki tudja, hogy a politika gépezete is simábban működik a költészet olajától; ha összehasonlító irodalomtörténetünknek sikerülne a hazai népfajok és a magyarság költészete közt kétségkívül létező kölcsönhatásokat tudatosakká tennie és így ezeket elősegítenie: ezzel fontos *nemzeti* célt is szolgálna.

1916. XII/17.

ZSIGMOND FERENC.